

УДК 930.2(477):323.1(=161.2)"19"
DOI: 10.24919/2312-2595.1/43.184263

Наталія СЕМЕРГЕЙ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук, Українська медична стоматологічна академія, 23, вул. Шевченка, м. Полтава, Україна, індекс 36024 (nsemergey@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3095-3131>

Бібліографічний опис статті: Семергей, Н. (2019). Національна ідентичність українців в імперську добу: теоретичний та історіографічний аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 1/43, 47–61. doi: 10.24919/2312-2595.1/43.184263.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ В ІМПЕРСЬКУ ДОБУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Мета дослідження – проаналізувати висвітлення в українському історіографічному дискурсі окремих аспектів націєтворчих процесів та ментальних трансформацій української ідентичності як складника і здобутка національно-культурного відродження середини XIX – початку XX ст. Студія побудована на засадах історіографічної компаративістики, цивілізаційній та етнологічній **методології**. Наукові результати досягнуто на основі системного історіографічного аналізу, інструментарій якого дав змогу дотриматися пріоритетів науковості та об'єктивності у висвітленні історіографічних фактів, історизму та наступності у побудові історіографічного нарративу, міждисциплінарності й інтеграції історіографічних висновків. **Наукова новизна** полягає у розгляді теоретичних засад традиційної та модерної української історіографії щодо природи та змісту розвитку української національної ідентичності у другій половині XIX – на початку XX ст. Розглянуто науково-теоретичні підходи новітньої історичної науки до розуміння категорій «етнічність» та «національна ідентичність», розкрито їхні евристичні можливості у висвітленні українського історичного процесу в імперську добу. **Висновки.** З'ясовано, що у вітчиз-

няній історіографії питання розвитку української етнічності в модерний час вивчається у межах кількох підходів: примордіалізму, інструменталізму, конструктивізму, а також біологічної, енергетичної, дуалістичної та інформаційної концепцій етносу. Доведено, що сучасних істориків за критерієм їхнього розуміння природи націєтворення умовно об'єднують у школи традиційної та модерної історіографії. Перша – побудована на ідеях примордіалізму. Її представники, обґрунтовуючи думку про одвічність нації, пропонують концепцію національного відродження, «пробудження» нації. Натомість модерна історіографія, тяжіючи до конструктивізму, легітимізує положення про творення, «конструювання» нації у модерний час. Охарактеризовано розуміння сучасними істориками місця і ролі архетипів нації (свободи, незалежності, соборності тощо) у відродженні українського руху, його політизації та духовно-культурному піднесенні. Зроблено висновок, що ментальні трансформації та становлення національної ідентичності українців українська історіографія розглядає як процес та ключовий здобуток українського національно-культурного відродження. Підкреслено його виняткове ціннісно-смісловне, соціокультурне та історичне значення для продовження державотворчих змагань та духовно-культурної консолідації українців у новітній період цивілізаційного поступу.

Ключові слова: українська історіографія; українське національно-культурне відродження; «довге ХІХ ст.»; архетип; ментальність; ментальні трансформації; національна ідентичність; націєтворчі процеси.

Nataliia SEMERHEI

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Philosophy and Social Sciences Department, Ukrainian Medical and Dental Academy, 23 Shevchenko Str., Poltava, Ukraine, postal code 36024 (nsemergev@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3095-3131>

To cite this article: Semerhei, N. (2019). Natsionalna identychnist ukrainsiv v impersku dobu: teoretychni ta istoriografichni aspekty [National identity of Ukrainians in the imperial era: theoretical and historiographical aspects]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the*

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 1/43, 47–61.
doi: 10.24919/2312-2595.1/43.184263 [in Ukrainian].

NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS IN THE IMPERIAL ERA: THEORETICAL AND HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS

*Summary. The purpose of the study is to analyze the enlightenment in the Ukrainian historiographical discourse of the certain aspects of nation-forming processes and mental transformations of the Ukrainian identity as a component and achievement of national and cultural revival of the mid-19th – early 20th centuries. The research is based on the principles of historiographical comparative studies, civilization and ethnological **methodology**. Scientific results were achieved on the basis of systematic historiographical analysis, which made it possible to adhere to the priorities of science and objectivity in the coverage of historiographical facts, historicism and continuity in the construction of historiographical narratives, interdisciplinarity and integration of historiographical findings. **The scientific novelty** is in the fact that the article considers theoretical foundations of traditional and modern Ukrainian historiography regarding the nature and content of the development of Ukrainian national identity in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. It studies the scientific-theoretical approaches of modern historical science to the understanding of the categories «ethnicity» and «national identity» and reveals their heuristic possibilities in the coverage of the Ukrainian historical process in the imperial era. **Conclusions.** It is found that in the national historiography the issues of development of the Ukrainian ethnicity in modern times are studied within several approaches: primordialism, instrumentalism, constructivism, as well as biological, energy, dualistic and information concepts of ethnicity. It is proved that modern historians, by the criterion of their understanding of the nature of national formation, are conveniently combined into schools of traditional and modern historiography. The first is based on the ideas of primordialism. Its representatives, in substantiating the idea of the eternity of the nation, propose the concept of national revival, the «awakening» of the nation. On the other hand, modern historiography, while striving for constructivism, legitimizes the position of creation, the «construction» of the nation in modern times. The modern historians characterize understanding of the place and role of the*

archetypes of the nation (freedom, non-dependence, conciliarity, etc.) in the revival of the Ukrainian movement, its politicization and spiritual and cultural elevation. The author concludes that the Ukrainian historiography considers the mental transformations and the formation of the national identity of Ukrainians as a process and a key achievement of the Ukrainian national-cultural revival. The article emphasizes its exceptional axiological, notional, socio-cultural and historical importance for the continuation of state-building competition and spiritual and cultural consolidation of the Ukrainians in the recent period of civilizational progress.

Keywords: *Ukrainian historiography; Ukrainian national-cultural revival; «Long nineteenth century»; archetype; mentality; mental transformations; national identity; nation-building processes.*

Постановка проблеми. Зміст, обсяг і масштабність цивілізаційних змін та історичних сюжетів, які репрезентують український контекст європейської історії XIX ст. багато в чому легітимізують гобсбаумівську трилогію про «довге століття» (Хобсбаум, 1999a, 1999b, 1999c). Тогочасний вітчизняний історичний процес визначали суперечливі за характером та історичними інтенціями процеси. З одного боку, Україна зазнала серйозного тиску та обмежень від колонізаційних амбіцій Російської та Австрійської імперій, українство відчуло штучний поділ та усю трагічність імперської політики «divide et impera». Все це ставало каталізатором негативних ментальних трансформацій українства, зумовлювало розмивання його ідентичності у міру втягування до імперських соціокультурних спільнот, поглиблювало комплекс меншовартості, підтримувало синдром малоросійства та подвійної лояльності (Калакура, Рафальський, & Юрій, 2017, с. 281). З іншого – духовні сили та пасіонарність українського народу знайшли необхідні резерви для розгортання широкого суспільного руху за національне визволення, ядром якого стало українське національно-культурне відродження. Усвідомлення ідеї соборності, національна консолідація, духовно-релігійне та культурне піднесення, зростання соціального престижу української мови, поява інтелігенції та українського громадянського істеблішменту, політизація державотворчих процесів – усі ці атрибути українського національного відродження відіграли роль ключо-

вого чинника формування української модерної нації та побудови національної ідентичності (Грицак, 1996). Українське національно-культурне відродження як широкий рух спротиву імперським амбіціям та різносторонній національно-визвольній процес консолідації і кристалізації української нації став основою ментальних трансформацій, набув статусу ключового «пруфа» піднесення українських націєтворчих процесів та неспростовної гарантії успішності державотворення.

Аналіз досліджень і публікацій. Осмислення націєтворчих процесів та ментальних трансформацій української ідентичності в імперську добу – одна із магістральних тем українського історичного дискурсу. Народницька та державницька школи, еміграційна та діаспорна історіографії, модерні та постмодерні історіографічні концепції – це далеко неповний перелік умовної класифікації наявних в українській історичній науці підходів до розуміння етнічно-ментального та націєтворчого складника українського національно-культурного відродження. Окремі історіографічні сюжети порушеної нами тематики представлено у наукових надбаннях І. Войцехівської, Я. Грицака, Л. Запкільняка, О. Калакури, Я. Калакури, І. Колесник, М. Котляра, В. Кравченка, С. Кульчицького, П. Радька, О. Рафальського, О. Реєнта, В. Смоля, В. Солдатенка, О. Удада, Ю. Шаповала, Р. Шпорлюка та інших. Водночас цілісна історіографічна панорама історичних досліджень про ментально-етнічний та націєтворчий виміри українського національного відродження ще не була предметом окремої розвідки.

Мета студії – проаналізувати теоретичні та історіографічні аспекти дослідження українських націєтворчих процесів та ментальних трансформацій української ідентичності як необхідного складника, процесуального атрибута та результату українського національно-культурного відродження другої половини XIX – першої третини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що події, факти та явища української історії XIX – початку XX ст. у сучасній історіографії розглядаються у парадигмі українського національного відродження, етнос та характер якого детермінували усі сфери розвитку суспільства – політичну, суспільно-громадську, націо-

нально-етнічну, соціальну, економічну, культурну, духовно-релігійну. Водночас міра розвитку вказаних складників українського ренесансу була різною, а на авансцену тогочасної історії вийшло національно-культурне відродження. Його діалектика виявилася у тому, що, маючи культурні та духовні акцентуації, український національний рух поступово набував не лише політичного характеру та синергетичної самоорганізації, але й ставав каталізатором етнічних та націєтворчих процесів, зумовлював ментально-психологічні зміни та виформовував зміст української ідентичності. Відтак цілком закономірним стало тематизування істориками українського національного відродження етнічної проблематики досліджень, які б висвітлювали місце етнічного та ментального в умовах, обставинах, процесі та здобутках українського модерного ренесансу.

Сьогодні в українській історіографії загально визнаною є теза про те, що українське відродження було необхідним складником широкого європейського національного ренесансу. Крім того, вчені, говорячи про цивілізаційне значення та історичну роль українського національного руху, торкаються питань розвитку української ідентичності та збагачення українського менталітету. У такому дискурсі насамперед порушується питання про сутність етнічного, його природність або створюваність, органічність чи штучність.

Сьогодні відомо декілька теоретико-методологічних підходів до аналізу природи етнічної та національної ідентичності. Однією із перших виникла біологічна теорія етносу (Широкогоров, 2012; та інші), відповідно до якої життя етносу – це процес творення, розвитку та смерті таких етнічних елементів, як мова, звичаї, побут, традиції тощо. Життя етносу – це пристосування до середовища за біологічними законами. Сам етнос є біологічним явищем, групою людей, які об'єднуються біологічним зв'язком. Біологічна теорія етносу розглядала його як базову і універсальну форму об'єднань людей, яка відповідає біологічній та родовій сутності людини (Кузнецов, 2006, с. 60).

Співзвучною біологічній теорії етносу стала енергетична (Л. Гумільов та інші) (Гумилев, 2016), відповідно до якої етнос – це стійкий природно сформований колектив людей, які проти-

ставляють себе іншим аналогічним колективам та характеризуються почуттям компліментарності й відрізняються стереотипністю поведінки. Відповідно до цієї теорії, етноси є географічними та біофізичними спільнотами, які упорядковані у соціальну обгортку. Компліментарність теоретики розуміють як відчуття взаємної симпатії, на основі якої відбувається об'єднання людей в етноси, поділ на своїх та чужих.

Окрім названих підходів, у сучасному етнологічному та історичному дискурсах, виокремлюють три основні теорії етнічності: примордіалізм, конструктивізм та інструменталізм. Гносеологія примордіалізму, джерела якого сягають філософії Романтизму, Просвітництва та позитивізму, ґрунтується на визнанні етнічності як об'єктивної реальності, первинної властивості людини. Національна належність людини визначається у її генетичному коді, є вродженою здатністю індивіда до ідентифікації. Відтак нація – органічне, природне утворення, а її виникнення є біологічно обумовленим результатом розвитку етносу. Близькою до примордіалізму є дуалістична концепція етносу, у якій людські спільноти поділяються на етноси (етнічні характеристики) та етносоціальні групи (поєднання етнічних елементів із соціально-економічними та політичними умовами) (Бромлей, 1987). Натомість конструктивісти заперечують природність та генетичну закованість етнічних ознак, не визнають націю як біосоціальний організм та стверджують її штучність та вигаданість. Національна ідентичність, на думку конструктивістів, є розумовою конструкцією, яка створюється інтелектуалами, уявною та містичною категорією, продуктом зусиль інтелектуальної, політичної та державної еліти (Андерсон, 2001). Нарешті, в межах інструменталізму (США) етнічність розглядається як сформоване за певних умов почуття солідарності груп людей, яке використовує політичний істеблішмент. Етнічним виявом колективних устремлєнь виступає міф, який використовують еліти для досягнення політичних та плутократичних цілей.

Як вказані концепції етнічності допомагають розглядати націєтворчі процеси українського національного відродження? Вітчизняна історіографія солідарна у думці про те, що не варто віддавати перевагу якійсь одній теорії етносу та етнічності, особ-

ливо при аналізі українського націєтворчого процесу. Формування української національної ідентичності – тривалий та багатогранний процес. Як зазначають сучасні вчені, українська народність була продуктом середньовіччя. Її характеризували такі ознаки, як спільність мови, території, господарства й культури, а також наявність певних рис характеру, господарських зв'язків, етнічна самосвідомість. У наступні часи ці ознаки кристалізуються і стають визначнішими, наповнюються ширшим якісним змістом, тобто народність переростає у вищу етносоціальну спільність, якою є нація (Калакура, Рафальський, & Юрій, 2017, с. 284).

Історики (Я. Ісаєвич, І. Лисяк-Рудницький, О. Моця, О. Рафальський та інші) зазначають, що на процес формування етнонаціональної ідентичності українців у період «довгого століття» переважальний вплив чинили не природно-біологічні, а соціальні та культурні чинники етногенезу (Лисяк-Рудницький, 1994; Ісаєвич, 1995, с. 16–22). Саме духовність та культура розпочала відігравати провідну роль у націєтворенні. Як висновують О. Удод та М. Юрій (2013): «Український націоналізм заперечував малоросійську ідентичність, яка могла мирно співіснувати з загальноросійською, і створював свій образ ідеальної Вітчизни, провокуючи конфлікт і з польським, і з російським. Українська ідея «забирала» в російській не просто частину національної території, але й «Київ – матір міст російських», місце православної віри і державності, а також позбавляла ідеологічної підстави в конфлікті з польським рухом» (с. 50). Під впливом культурного відродження відбувалося становлення національної ідеї, зовнішнім виявом якої став розвиток національної мови та духовності.

У вітчизняних історичних дослідженнях українського національно-культурного відродження важливе місце посідає питання про місце і роль у його зародженні та розвії архетипів українського етносу (В. Даниленко, О. Казакевич, О. Калакура, Я. Калакура, О. Рафальський та інші). За допомогою інструментарію архетипічної методології історики, у контексті біологічної та енергетичної теорій етнічності, пояснюють джерела спрямованості українців до відродження власної духовності, культури, а зрештою й державності. Йдеться про архетип як масштабну, філософсько-етнологічну, історичну та психологічну категорію, обґрун-

тування якої дає змогу зрозуміти джерела «вихідних даних», першооснови цінностей, образів та смислів. У проблематиці джерельної бази українського національного відродження виникає питання про первні загальних концептів, константних ідей, набір ціннісних орієнтацій, що є універсальними, інваріантними складниками світорозуміння українського етносу. Інакше кажучи: звідки ми дізнаємося про цінності свободи та незалежності, про те, що становить основу цілісного світорозуміння, де ми черпаємо активність для цілепокладання національних ідей, образів тощо.

Теоретичному осмисленню концепту «архетип» у зв'язку з українською культурою та ментальністю присвячено порівняно небагато досліджень, більшість із яких – етнологічні, психологічні, історичні, соціологічні та філософські студії (М. Грушевський, А. Гуревич, М. Попович, Я. Калакура, С. Кримський та інші). Започаткування поняття «архетип» належить філософській спадщині К.Г. Юнга, який пов'язав його із колективним несвідомим, первинними структурами, що представлені ідеями, переживаннями, почуттями, образами, сюжетами, нарешті – традиціями (Юнг, 1991, с. 25–30). Важливо підкреслити, що архетип є у площині менталітету нації, а з-поміж його основних ознак називають: первинність, колективне несвідоме, універсальність, спадковість, образність, повторюваність, стійкість, символізм, апіорність, схематичність. Архетип це те, що є передумовою майбутніх образів, їхньою схемою, а першообраз набуває дійсних характеристик тоді, коли проникає у свідомість та наповнюється матеріалом свідомого досвіду. Учені наголошують, що архетип належить до етнічності, у якій займає місце інваріантного архетипічного ядра. Прикладом архетипу може, зокрема, бути людське уявлення про матір як первинне психологічне відчуття духовної єдності (Калакура, Рафальський, & Юрій, 2017, с. 86; Бондаренко, 2008, с. 173). Тобто під архетипами розуміють колективно повторювані форми сприйняття і розуміння, що виконують роль організуючого принципу інтеграції колективного несвідомого у сферу соціальної свідомості. Структурно архетипи складаються із психічної першооснови, яка була властива певному етносу на початку його становлення, та національного досвіду, певних подій, що чинили на етнос тривалий вплив, прирізом сакральний або військовий (Сагайдак, 2008, с. 204).

Учені стверджують, що архетип є біологічним феноменом, адже локалізує інстинктивну природу. Що більше, архетип пов'язує із пізнанням цілісної психіки суб'єкта. Архетип як вроджений інстинкт до чогось (цінності Матері, Свободи, Батьківщини тощо) забезпечує трансляцію національної культури, дає змогу зберегти її першообразність та історичність (Євтушенко, 2018, с. 10). Українські архетипи виявляють себе як символи у міфах, казках, прислів'ях, приказках, обрядах і традиціях. До того ж, ідея цілісності пронизує структуру та зміст українського архетипу, його складники становлять цілісність, відображаючи єдність світу, діалектичний зв'язок тілесного та духовного, матеріального та ідеального (Мищенко, 2014, с. 91).

Видатний український учений С. Кримський, якому належить беззаперечний пріоритет у науковому осмисленні й аналізові феномену архетипу, стверджував, що українцям властиве універсумне уявлення про цілісний світ нації, який упорядковується у тріаді дім – поле – храм. Дім означає святе доквілля людини, її нішу в Універсумі. Поле – життєвий топос людини, поле життя, простір розвитку. Храм – сакральність, святині етносу, його єдність і цілісність у категоріях земного та небесного (Кримський, 1998, с. 75; Кримський, 2006, с. 274).

У сучасному історичному наративі роль архетипів у генезі та розвитку українського національного відродження розглядається дуалістично. З одного боку, історики стверджують, що поява ідеї національного відродження зумовлена первинністю його образу у колективній свідомості українського суспільства, її іманентністю, природністю, внутрішньою властивістю народу, його життєво-необхідною потребою. «Колективний дух», «загальний розум», «пасіонарність особистостей» актуалізували ідею національного руху та духовно-культурного відродження. З іншого, архетипи стали донорами ціннісно-сміслової основи українського відродження, забезпечили легітимізацію у його завданнях ідей свободи («автономізм»), державності (політизація національного відродження), демократії (поліфонія культурного життя), соборності (консолідація та вирівнювання ментального обличчя східних і західних українців) тощо (Калакура, Рафальський, & Юрій, 2017, с. 281).

Висновки. Як засвідчує представлений аналіз українського історичного дискурсу, етнічні процеси націєтворення, пошуку та збагачення національної ідентичності були невід’ємним складником українського історичного процесу у XIX ст. Вітчизняна історіографія ментальні трансформації та становлення національної ідентичності українців розглядає як процес та ключовий здобуток українського національно-культурного відродження, яке відіграло виняткове ціннісно-сміслове, соціокультурне та історичне значення для продовження державотворчих змагань і духовно-культурної консолідації українців у новітній період цивілізаційного поступу. Історики зазначають, що розвиток української етнічності відбувався під впливом низки чинників, провідну роль з-поміж яких зайняли духовність, національна ідея соборності та політичної консолідації. Водночас становлення національної ідентичності не могло проігнорувати негативні виклики того часу: імперську колоніальну систему, розпорошеність української етнічності, несприятливість політичних і суспільних умов, нарешті культурно-історичні та ментальні травми. Спільною є думка істориків про те, що об’єднувальним чинником тогочасного українства залишалися ментальні якості, зокрема сукупність тих першобразів, що становлять основу українського архетипу: прагнення до відродження, відчуття відповідальності за майбутнє етносу, ідеали свободи, рівності, демократії, справедливості, соборності та захисного націоналізму.

Перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз окреслює й низку напрямів для майбутніх досліджень, зокрема інтерес становить історіографія впливу ментальних травм на розвиток національної ідентичності; історіографія соборницького складника етноментальних атрибутів українського етносу у добу українського національного відродження; історіографія трансформації української ментальності, зміни її ознак на тлі українського модерного ренесансу. Відповідну тематику ми розглядаємо як предмет майбутніх студіювань.

Література

Андерсон, Б. (2001). *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму.* (В. Морозов, Пер.). Київ: Критика.

- Бондаренко, О.В.** (2008). Українська національна ментальність та освітня культура: точки стикування. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 34, 173–180.
- Бромлей, Ю.В.** (1987). *Этносоциальные процессы: теория, история, современность*. Москва: Наука.
- Грицак, Я.** (1996). *Нариси з історії України: формування української модерної нації*. Київ: Генеза.
- Гумилев, Л.** (2016). *Этногенез и биосфера Земли*. Москва: АСТ.
- Свтушенко, І.В.** (2018). Архетип як універсальна категорія. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 3 (7), 9–13.
- Ісасевич, Я.** (1995). Етнічне коріння української нації. *Формування української нації: історія та інтерпретації*: матеріали «круглого столу» істориків України (с. 16–22). Львів: [Б. в.].
- Казакевич, О.М.** (2018). *Українська мова як чинник формування модерної нації у європейському контексті (друга половина XIX – початок XX століття)*. (Автореф. дис. д-ра іст. наук). Київ.
- Калакура, Я.С., Рафальський, О.О., & Юрій, М.Ф.** (2017). *Ментальний вимір української цивілізації*. Київ: Генеза.
- Кримський, С.Б.** (1998). Архетипи української культури. *Вісник НАН України*, 7–8, 74–87.
- Кримський, С.Б.** (2006). Архетипи української ментальності. Дім – Поле – Храм. В М.В. Попович (Ред.), *Проблеми теорії ментальності* (с. 273–299). Київ: Наукова думка.
- Кузнецов, А.М.** (2006). Теория этноса С.М. Широкогорова. *Этнографическое обозрение*, 3, 57–71.
- Лисяк-Рудницький, І.** (1994). Формування українського народу й нації (методологічні завваги). *Історичні есе* (Т. 1–2; Т. 2). (М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиця, Г. Киван, Е. Панкєєва, Пер.). Київ: Основи.
- Міщенко, М.М.** (2014). Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філософія. Філософські перипетії*, 1130 (51), 90–94.
- Сагайдак, А.Н.** (2008). Архетипи колективного бессознательного в украинской культуре. *Вестник ОНУ имени И.И. Мечникова*, 5, 204–207.
- Удод, О.А., & Юрій, М.Ф.** (2013). Модернізація і становлення української нації. *Сторінки історії*, 35, 39–59.
- Хобсбаум, Э.** (1999а). *Век революции: Европа 1789–1848*. (Л.Д. Якунина, Пер.). Ростов-на-Дону: Феникс.

- Хобсбаум, Э. (1999b). *Век Империи: 1875–1914*. (Е.С. Юрченко & В.П. Белоножко, Пер.). Ростов-на-Дону: Феникс.
- Хобсбаум, Э. (1999с). *Век Капитала: 1848–1875*. (Т. Горяйнова & В. Белоножко, Пер.). Ростов-на-Дону: Феникс.
- Широкогоров, С.М. (2012). *Этнос. Исследование основных принципов измерения этнических и этнографических явлений*. Москва: Либроком.
- Юнг, К.Г. (1991). *Архетип и символ*. Москва: Ренессанс.

References

- Anderson, B. (2001). *Uciavleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia u poshyrennia natsionalizmu [Imagined Communities. Considerations on the origin and spread of nationalism]*. (V. Morozov, Trans.). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Bondarenko, O.V. (2008). *Ukrainska natsionalna mentalnist ta osvitalia kultura: tochky stykannia [Ukrainian national mentality and educational culture: points of contact]*. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Humanities Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 34, 173–180 [in Ukrainian].
- Bromlei, Iu.V. (1987). *Etnosotzialnye protsessy: teoriia, istoriia, sovremennost [Ethno-social processes: theory, history, modernity]*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Hrytsak, Ya. (1996). *Narysy z istorii Ukrainy: formuvannia ukrainskoi modernoi natsii XIX–XX stolittia [Essays on the History of Ukraine: Formation of the Ukrainian Modern Nation of the Nineteenth and Twentieth Centuries]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Gumilev, L. (2016). *Etnogenez i biosfera Zemli [Ethnogenesis and biosphere of the Earth]*. Moskva: AST [in Russian].
- Yevtushenko, I.V. (2018). *Arkhetyp yak universalna katehoriia [Archetype as a universal category]*. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 3 (7), 9–13 [in Ukrainian].
- Isaievych, Ya. (1995). *Etnichne korinnia ukrainskoi natsii [Ethnic roots of the Ukrainian nation]*. *Formuvannia ukrainskoi natsii: istoriia ta interpretatsii: materialy «kruhloho stolu» istorykiv Ukrainy – Formation of the Ukrainian Nation: History and Interpretations: Proceedings of the Round Table by Ukrainian Historians* (pp. 6–22). Lviv: [B. v.] [in Ukrainian].
- Kazakevych, O.M. (2018). *Ukrainska mova yak chynnyk formuvannia modernoi natsii u yevropeiskomu konteksti (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [The role of Ukrainian language in shaping the*

- modern Ukrainain nation (the late 19th – early 20th cc.): the European context*]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S., Rafalskyi, O.O., & Yurii, M.F.** (2017). *Mentalnyi vymir ukrainskoi tsyvilizatsii [The mental dimension of Ukrainian civilization]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Krymskyi, S.B.** (1998). Arkhetypy ukrainskoi kultury [Archetypes of Ukrainian Culture]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7–8, 74–87 [in Ukrainian].
- Krymskyi, S.B.** (2006). Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti. Dim – Pole – Khram [Archetypes of Ukrainian mentality. House – Field – Temple]. In M.V. Popovych (Ed.), *Problemy teorii mentalnosti – Problems of the theory of mentality* (pp. 273–299). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kuznetsov, A.M.** (2006). Teoriia etnosa S.M. Shirokogorova [S.M. Shirokogoroff's Ethnos Theory]. *Etnograficheskoe obozrenie – Ethnographic Review*, 3, 57–71 [in Russian].
- Lysiak-Rudnytskyi, I.** (1994). Formuvannia ukrainskoho narodu y natsii (metodolohichni zavvahy) [Formation of Ukrainian people and nation (methodological considerations)]. *Istorychni ese – Historical essays* (Vols. 1–2; Vol. 2). (M. Badik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsak, A. Deshchytisia, H. Kyvan, E. Pankeieva, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Mishchenko, M.M.** (2014). Ukrainski natsionalni arkhetypy: vid kolektyvnoho nesvidomoho do usvidomlenoi natsionalnoi identychnosti (do aktualnosti metodolohii arkhetypichnoho analizu) [Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious to the conscious national identity (to the relevance of the methodology of archetypal analysis)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Filosofiia. Filosofski perypetii – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Philosophy. Philosophical vicissitudes*, 1130 (51), 90–94 [in Ukrainian].
- Sagaidak, A.N.** (2008). Arkhetypy kollektivnogo besoznatelnogo v ukrainskoi kulturi [Archetypes of the collective unconscious in Ukrainian culture]. *Vestnik Odesskogo natsionalnoho universytetu imeni I.I. Mechnikova – Bulletin of the Odessa I.I. Mechnikov National University*, 5, 204–207 [in Russian].
- Udod, O.A., & Yurii, M.F.** (2013). Modernizatsiia i stanovlennia ukrainskoi natsii [Modernization and formation of the Ukrainian nation]. *Storinky istorii – Pages of History*, 35, 39–59 [in Ukrainian].
- Khobsbaum, E.** (1999a). *Vek revoliutcii: Evropa 1789–1848 [The Age of Revolution: Europe 1789–1848]*. (L.D. Iakunina, Trans.). Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].

- Khobsbaum, E.** (1999b). *Vek Imperii: 1875–1914 [The Age of Empire: 1875–1914]*. (E.S. Iurchenko & V.P. Belonozhko, Trans.). Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].
- Khobsbaum, E.** (1999c). *Vek Kapitala: 1848–1875 [The Age of Capital: 1848–1875]*. (T. Goriainova & V. Belonozhko, Trans.). Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].
- Shirokogorov, S.M.** (2012). *Etnos. Issledovanie osnovnykh printcipov izmereniia etnicheskikh i etnograficheskikh iavlenii [Ethnos. Study of the basic principles of measuring ethnic and ethnographic phenomena]*. Moskva: Librokom [in Russian].
- Iung, K.G.** (1991). *Arkhetip i simvol [Archetype and symbol]*. Moskva: Renaissance [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.09.2019